

TARİFE VE TİCARET GENEL ANLAŞMASININ MAHİYETİ ÜZERİNE

Emin ERTÜRK*

1. GİRİŞ

Çağımıza entegrasyon çağı demek pek abartma olmasa gerektir. Çünkü ekonomik birleşmeler, bu yüzyılın en önemli özelliklerinden biridir. İkinci Dünya Savaşından sonra birleşmelerin hızlandığını ve yoğunluk kazandığını görüyoruz. Kuşkusuz sözkonusu birleşmelerin temellerini, savaştan önceki çıkmazlar ve savaşın yıkıntısı oluşturmuştur. Bilindiği gibi kapitalist dünya 1929'da Amerika'dan başlayarak bütün diğer gelişmiş ülkeleri de genişleyerek etkileyen bir "buhran" yaşadı. Buhranla birlikte sözkonusu ülkeler dış ilişkilerine yeni bir yön verme ihtiyacını duydular. İlişkilerdeki gelişme dünyayı ikinci bir savaşa sürükledi. Bu savaşa kapitalist ülkelerin deşarj savaşı gözüyle bakılabilir.

Sömürgecilik devri kapandıktan sonra sömürülecek kaynaklar kurumaya yüz tutmuştu. Böyle bir kaynaktan mahrum olan ülkeler, başka bir yolla bu kaynağı harekete geçirmek ihtiyacını duymuş olacaktı ki, savaşın hemen arkasından güçbirliği oluşturmuşlardır. Öyle dikkatli hareket ediliyordu ki, oluşturulan kurumları adeta ihtiyaç sırasına koyuyorlardı.

IMF kurulduğunda, fonksiyonlarını ancak ticareti serbestleştirecek bir başka örgütle sağlayabileceği üzerinde duruluyordu. Öncülüğünü ABD'nin yaptığı İngiltere ve Kanada'nın desteklediği ITO (International Trade Organisation), daha sonra kurulacak Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasının temelini oluşturacaktı.

Her iki anlaşmanın amacı, açıkça belirtilmemiş de olsa, ABD'nin Dünya pazarında kolayca hareket etmesini sağlamaktır. ABD, hem IMF ve GATT'in kurulmasına önyak olmuş hem de işine geldiğinde bu kurumları bencilce kullanmış, işine gelmediği yerde de bu kurumları ihmal etmiştir¹.

Bu çalışmanın amacı, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması üzerinde yoğunlaşarak anlaşmanın ne olduğu, nasıl çalıştığı, ne yaptığı ve ne yapmadığı gibi sorulara cevap vermeye çalışmaktır.

* Araş.Gör.; Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

1 Hinshaw, Randal, (Derleyen) *The Economics of International Edjustment*, The Johns Hopkins Press, 1971, s. 25.

2. TARİHÇE

Çok yanlı ticaret ve ödemeler sistemi Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun kurulmasıyla kolaylaşmıştı. Ödemeler dengesinin sağlanmasıyla sıkı sıkıya bağlı olan dış ticaret engellerinin ortadan kaldırılması, kısmen sözkonusu kurumların katkısıyla, gelişme göstermiştir.

Dünya ticaretini serbestleştirme görüşmeleri 1941 Atlantik ve 1942 Lend-Lease anlaşmasına kadar götürülebilir.

Atlantik Anlaşması (1941) ve Lend-Lease Anlaşmasının (1942) esas amaçlarından biri de dünya ticaretini farklılaştırmamaya dayandırma ve malların ve hizmetlerin serbest olarak mübadelesini sağlamaktır.

IMF'nin kuruluşunu sağlayan Bretton Woods konferansında tabii olarak şu sorun ortaya çıkıyordu; parasal ve mali alanda kurulan bir birlik, uluslararası ticaret alanında neden çalışmasın? ABD Devlet Bakanlığı bir broşür çıkardı: Başlığı "Dünya Ticaretini ve İstihdamı Artırma Doğrultusunda Görüş ve Müzakereler" olan broşür, ticaret politikasının içine giren çeşitli konuları kapsıyordu. Buradan kalkarak ABD ve İngiltere'nin de çabasıyla ilk defa Londra'da 1946 sonbaharında toplanan bir konferans, takibeden yılda Geneve'ya taşındı².

Fakat bu başlangıç bir uluslararası Ticaret Örgütü'nün kurulmasını sağladı. Birleşmiş Milletlerin özel bir organı olarak söz konusu örgüt, monopolleri çatıştırmak, mal talebini genişletmek, çeşitli ülkelerin ticaret politikalarını koordine etmek ve ticaret liberasyonunu yaymak amacını taşıyordu.

İngiltere 15 Temmuz 1947'den sonra sterlinin konvertibilitesini sağlamak, dış ticarete farklılaştırmayı kaldırma ve sözkonusu organizasyonun kurulmasında ortak hareket etmeyi üzerine almayı kabul ettiği için ABD den 3.750 milyon dolar bir borç alabiliyordu. Nihayet 18 Ekim 1946'dan, 26 Kasım 1946'ya kadar uygun bir konferansın kurulması amacıyla çalışacak olan bir hazırlık komitesi oluşturuluyordu.

ABD'nin projesi çeşitli yönlerden eleştirilere maruz kaldı. Britanya tarafından desteklenen Avustralya'ya göre eğer serbest ticaret sözkonusu olursa ABD depresyonunu diğer ülkelere ihraç etmiş olacaktır. Bu da iç piyasalarda fiyat düşüşlerine neden olacak. ABD'nin ihracatı yükselirken, ithalatı daralacaktır. Bundan korunmak için diğer ülkeler ithalatlarına koyacakları gümrük vergilerini artıracaklardır. Avustralya devamla, az gelişmiş ülkelerin sanayilerini henüz rekabet edecek düzeyde oluşturmadıklarını iddia etmekte idi.

Yukarıda dile getirdiğimiz mahsurlar yüzünden görüşmeler, anlaşma olmadan belli noktalar üzerinde kaldı. Başka bir çözüm bulmak amacıyla, ABD, Kanada, İngiltere, Benelux ülkeleri ve Fransa'nın oluşturdukları bir hazırlık komitesi yeni formüller aramaya koyuldu. Bu komite Lake Success'de yeni bir görüşme taslağı hazırlarken (20 Ocak- 25 Şubat 1947) ABD karşılıklı görüşmelerde empoze etmek arzusuyla kendi görüşlerini hazırlıyordu.

2 Ellsworth, P.T. International Economy. The Mac-Millan Company, Fourth Printing, London, 1967, s. 12.

Böylece 1947 bahar ve yazında iki görüşme eşanlı olarak yapılmıştı. Uluslararası Ticaret Örgütü (İTO)'nun taslak anlaşması üzerinde hazırlık komitesi 10 Nisandan 22 Ağustos 1947'ye kadar görüşmelerini devam ettirdi. 10 Nisan ve 30 Ekim tarihleri arasında komitede temsil edilen ülkelerin arasında ikili görüşmeler yapıyordu. Bu ikili görüşmelere komitede üyesi bulunmayan Seylan, Burma, Pakistan, Rodezya da katılmıştı. Bu karşılıklı tarife indirimi müzakerelerinden 30 Ekim 1947'de imzalanan Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) vücut buldu.

Türkiye GATT'a 1953 yılında üçüncü GATT konferansında üye olarak katıldı. 1953 tarihli bir yasa ile bu katılma onaylanmıştır. Halen gümrük tarife cetvellerimizde "akdi tarife" sütunu bulunmaktadır. Bunlar GATT çerçevesinde uygulamayı kabul ettiğimiz indirimli tarife oranlarıdır.

3. ANLAŞMANIN YAPISI

Anlaşma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde (mad. 1.2) anlaşmayı imza eden üyelerle ilgili temel yükümlülükler, "en ziyade müsadeye mahzar devlet ilkesi" ve tarife müzakere çizelgeleri yer almaktadır. Bu maddeler bütün üyelerin kabulü ile değiştirilebilir. Üçüncü kısım (Mad. 24.35) üye olma üyelikten ayırma, Havana Anlaşmasıyla arasındaki ilişki, uygulama şartları gibi hususlarla ilgilidir.

İkinci kısım (3-23 mad.) serbest ticaretin oluşumu ve Havana Anlaşmasının temel ticaret kaidelerini ihtiva etmektedir. Geçici uygulamanın kabul edilmesi, hükümetlerin anlaşma hükümlerini takip etmeleri mümkün olmadığı (mahalli güçlükler yüzünden) takdirde anlaşmadan sapma müsaadesinin getirilmiş olmasındandır. Bu tür durumlarla her zaman karşılaşmak mümkündür. İlk anlaşmada bu esneklik yoktu. Daha sonra 1949 Annecy ve 1951 Turguay'da geçici uygulama protokolü kabul edildi. Anlaşma 1954-55'de revize edildiği zaman, anlaşma yapan taraf, ikinci kısımdaki maddeleri uygulayamama durumunda kalması halinde hem iç hem de üyelerle durumu ve sorunları yeniden gözden geçirebilme hakkına sahiptir.

Anlaşmayı imzalayan taraflar anlaşmanın, Havana Anlaşmasının 1, 6 ve 9.ncu bölümlerine dayanarak yürütme otoritelerinin, anlaşmaya uymalarını gözetmekle yükümlüdürler.

Anlaşmanın 4. kısmı esas olarak sanayileşmekte olan ülkelerin ihracatlarının gelişmesiyle ilgilidir.

4. ENÇOK KAYIRILAN ÜLKE KURALI

GATT'ın temeli 1. maddede belirtilen "en ziyade müsadeye mazhar ülke" kuralına dayanır. Söz konusu kurala göre, üye ülkelerden birinin herhangi başka bir ülkeye gümrük kolaylıkları sağlaması halinde diğer ülkeler, herhangi bir yükümlülük altına girmeksizin aynı kolaylıktan onların da yararlandırılmaları gerekir. Bu yararlanma sadece gümrük indirimlerinden ibaret kalmamakta, ithalat ve ihracat üzerindeki bütün formaliteler de, sağlanan kolaylıklara dahil edilmektedir³.

3 Yüksel, Ali Sait, Türkiye İlişkileri Açısından AET, EİTİAY, s. 44.

Bunun istisnalarından biri ticaret bölgesidir. Şöyle ki; eğer sözkonusu indirim ve kolaylıklar bir ticaret bölgesi oluşturmak için tanınmışsa ve aralarında anlaşan ülkeler bu anlaşmayı GATT'taki prensiplere aykırı olarak yapmamışlarsa üçüncü bir ülke sağlanan kolaylıklardan yararlanmayı isteyemez. Kolaylıklardan sadece birliğe dahil ülkeler yararlanabilir.

Kuralın başka istisnaları da vardır: Dahilde yokluğu duyulan malların dışa ihracını önlemek için yapılan müdahaleler, kurulan sanayileri koruma, tarım politikası gerekleri, ödemeler dengesi güçlükleri bu arada sayılabilir⁴.

En ziyade müsaadeye mazhar ülke kuralının temel amacı özellikle ihracatçı ülkelerin ani olarak karşılaşabilecekleri sürprizlerin önüne geçmektir. Çünkü ihracatçı ülke rakip veya rakiplerine tanınacak avantajlardan böylece önceden haberdar olabilmekte ve muhtemel bir kayıp baştan önlenabilmektedir. Böylece satıcılar yönünden rekabet eşit gümrük yükü temeline oturtulmaktadır.

5. DÜNYA TİCARETİNİN GELİŞİMİ ve GATT

GATT'ın, ABD başta olmak üzere, gelişmiş kapitalist ülkelerin dünya ticaretindeki eski rollerini muhafaza etmek için kurulmuş olduğuna daha önce değinmiştik. GATT altında yapılan bütün görüşmeler de bunu doğrulamaktadır.

a) Sanayileşmiş Ülkeler Açısından

Mamul mal ihraç eden gelişmiş ülkelerin hammadde üretimiyle ilgili olarak aldıkları koruyucu önlemler dünya ticaretini daraltıcı yönde etki etmiştir.

Çünkü talepteki nisbetsizlikler giderileceği yerde, alınan bu tedbirler nedeniyle dünya ticaretinin ve sanayileşmekte olan ülkelerin aleyhine olarak büsbütün artmıştır. Sanayileşmiş ülkelerde bu şekilde uygulanan koruma politikaları, gelişmekte olan ülkelerin hammadde ihracatını azaltmış, dolayısıyla bu ülkelerin hammadde ve mamul ithalatını da azaltmıştır. Bunun üzerine gelişmekte olan ülkeler ithalat ikamesine yönelmişler ve ticaret daralmıştır.

Sorulması gereken bir soru da şudur: Sanayileşmiş ülkelerin tarımda uyguladıkları koruma politikası GATT'ın ruhuyla nasıl bağdaştırılabilmektedir? Bu soruyu özellikle savaş sonu dönemde, sınai mallar ithalatının üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmakta olduğu sıralarda, tarım ürünleri ithalatını yoğun şekilde kısıtlamaya tabi tutan, Batı Avrupa ülkelerine sormak gerekir.

Uygulamada sanayileşmiş ülkeler, hammadde ve tarım üretimlerini korumak istedikleri anda bu amaçlarına doğrudan ya da dolaylı olarak ulaşmışlardır.

Dünya ticareti bugün tavizler sistemine dayanmaktadır; bunların en önemlisi gelişmiş ülkelerin kendi aralarında tanıdıkları tavizlerdir. Örneğin AET ülkeleri arasındaki tavizler bu ülkelerin ticaretlerini iç ticarete döndürmüştür. Bu tavizler sistemi gelişmekte olan ülkelerle ticaretle neden uygulanmamaktadır? Sanayileşmiş ülkeler gümrük indirimlerinden yarar sağlamak bakımından, sanayileşmekte olan ülkelere daha iyi bir pozisyondadır. Yapılan çalışmalarla tarife indirimlerinden geliş-

4 Cutasar, M.Z. ve Franks Alison, Less Developed Countries in World Trade, London, 1971, s. 132.

miş ülkelerin kazançlı çıktığı ve bu ülkelerin refah düzeylerinin yükseldiği tesbit edilmiştir⁵.

Sanayileşmiş ülkelerin, Sanayisi gelişme yolundaki ülkelerin bazı ürünlerine kendi sanayi dallarının ürünleriyle rekabet etme olanağı kazandırdığı için, taviz konusunda çekingen davranmalarını yadırgamamak gerekir. Yalnız sorunun bir başka cephesi de şudur: Eğer gelişmiş ülkeler, gelişme yolunda olan ülkelere gerekli tavizleri verselerdi, bu taviz sistemi sözkonusu ülkelerin ihracatını artıracaktı. Gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarının artması ihtiyaç duydukları mamul malları alma imkânına kavuşmaları demektir. Bu da sonuçta yine gelişmiş ülkelerin işine yarayacaktır. Bu bakımdan sanayileşmiş ülkeler tavizli ithalat hacmini daraltma yerine genişletmeyi daha yararlı görebilirler. Fakat başlangıçta teminat vermeyi istemiyeceklerdir.

Sanayileşmekte olan ülkelere yapılmakta olan mamul ihracatına oranla çok büyük olan sanayileşmiş ülkelerin mamul ihracatı, aslında bu ülkelerin gerçek ve potansiyel mamul tüketimleri içinde henüz son derece küçük bir paya sahiptir⁶. Bu nedenle sanayileşmiş ülkeler tercihli ithalata konu olacak malların miktarını sınırlamak istedikleri takdirde bu sınır sanayileşmekte olan ülkelerin mevcut ihracatları açısından oldukça yüksek bir düzeyde saptanabilir. Ancak bu bile sanayileşmiş ülkelerin iç pazarlarına oranla küçük kalacaktır.

b) Sanayileşmekte olan ülkeler açısından

Sanayileşmiş ülkelerin gümrük pozisyonlarında 5000-6000 türü bulan ihracatı hemen hemen bütün dünyaya yönelmişken, sanayileşmekte olan ülkelerin Dünya düzeyinde sattıkları mallar sınırlıdır ve bu malların yönelindikleri yazarlar da belli birkaç pazardan öteye gidememiştir. Bundan dolayı da, GATT'ın ihracatı yapılacak mallara Dünya pazarlarını açma görüşünün Sanayileşmekte olan ülkeler bakımından geçerliliği olamayacaktır. GATT'ın serbest ticaret ve ticarete ayırım gözetmeme gibi ilkeleri bu ülkelerin kalkınma amaçlarına ters düşmektedir. Bu geleneksel fonksiyonlarından dolayı sanayileşmekte olan ülkeler GATT'ı "bir zenginler kulübü" ⁷ olarak görmektedirler.

GATT'ın bu durumundan hoşnut olmayan bir kısım sanayileşmekte olan ülke, anlaşmadan ayrılma ve ağırlığını doğu bloku ülkelerinin oluşturduğu UNCTAD'a katılma tehdidinde bulunmuşlardır⁸.

5 Brown, M.J. ve Whaley, J., "General Equilibrium Evaluations of Tariff-Cutting Proposals in The Tokyo Round and Comparisons with more Extensive Liberalisation of World Trade". *The Economic Journal*, Vol: 90, December 1980, s. 838-867. Finger, J.M., "GATT Tariff Concession on The Exports of Developing Countries" *The Economic Journal*, Vol: 84, September 1974, s. 566-576.

6 Öney, Erden (Çev.) Kalkınma İçin Yeni Bir Dış Ticaret Politikasına Doğru, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı Raporu, AUSBFY. No. 44. Sevinç Matbaası, Ankara, s. 90.

7 Seyidoğlu, Halil, Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1978, s. 425.

8 Yüksel Ali Sait, a.g.e., s. 46.

1960-61 GATT Tarife Konferansında ABD (Dillion Round) 6 sanayileşmekte olan ülke ile olduğu gibi 11 sanayileşmiş ülke ve AET ile Tarife müzakereleri yaptı ve 1960 daki ithalatında 2 milyar doları bulan bazı ürünler üzerinden alınan vergileri indirmeyi kabul etti. Vergilenebilir ithalatın % 20 sini bulan bu % 2 tarife indirimi küçüktü. Halbuki daha sonra yapılan Kennedy Round'da vergilenebilir ithalatın % 50'sinden sağlanan indirim % 35'i buluyordu. 1947 Genova Anlaşması hariç bu iki görüşme hem indirim büyüklüğü hem de ihracat sigortası bakımından, daha önce yapılan 5 görüşmeden daha fazla idi. Bu durum sanayileşmekteki ülkeleri memnun etmeye yetmemişti.

Görüşmeler yalnız, sanayileşmekte olan ülkelerin az ihraç ettikleri imalat sanayii ürünlerini değil, bu ülkelerin hammaddeleri ile sanayileşmiş ülkelerin (diğer ülkelerin ithal ettikleri) mamullerini de kapsıyordu. Kesintiler bir mana ifade etmiyordu. Çünkü ABD'nin hammadde ithalatı sanayileşmiş ülkelere % 11, sanayileşmekte olan ülkelere ise % 22 idi. Halbuki bu ülkelere mamul ihracı sırasıyla % 28 ve % 21 idi (ABD ithalatının). Müzakerelerde ABD ikili görüşmeler yapıyor ve ithalatının % 70'ini böylece garanti altına alıyordu. ABD'nin sanayileşmekte olan ülkelere yaptığı ithalatın % 93'ünün müzakere edildiği bu görüşmelerde bu ülkeler taraf olmaktan ziyade seyirci durumunda idi⁹.

Bunun üzerine 1958 Ekim'inde "Uluslararası Ticarete Eğilimler" adlı raporun yayınlanmasından bu yana GATT faaliyetlerini geniş ölçüde sanayileşmekte olan ülkelerin dünya ticaretindeki elverişsiz durumlarını düzeltmeye yöneltmiş ve bu konuda ciddi çabalar (!) sarfetmiştir. Aradan geçen beş yılda önemli sayılabilecek hemen hemen hiç bir şey yapılmadı. Nihayet 1963 yılında GATT üyesi ülkeler bakanlar toplantısında bir faaliyet programının hazırlanması ve bu programın uygulanması yolunda karar alınmıştı. Kennedy Round'a ilişkin görüşlerinde serdedildiği bu toplantıda Ticarete konan yüksek gümrük tarifeleri ve diğer engeller konusunda da müzakerelerde bulunmuş, sanayileşmekte olan ülkelere "tam bir karşılık talep etmeme" ilkesi de kabul edilmiştir¹⁰.

Bu görüşler ışığında GATT anlaşması 1965 yılında tekrar revize edildi ve IV. Bölüm anlaşmaya eklendi. Sözkonusu bölüm daha önce de bahsettiğimiz gibi sanayileşmekte olan ülkelerin ticaretleriyle ilgilidir. Bu bölümde açıkça anlaşmanın sanayileşmiş ülke durumundaki tarafların; ticari görüşmelerde üslenmiş oldukları gümrük ve diğer ticari kısıtlamaların kaldırılması doğrultusundaki borçlarının yerine getirilmesinde sanayileşmekte olan ülkelerle olan ticaretleri bakımından herhangi bir karşı adım beklemeyecekleri belirtilmiştir.

Dördüncü bölümün ilk maddesinde sanayileşmekte olan ülkelerin dünya ticaretinden gerekli payı alabilmeleri için çaba sarfedilmesi gereği vurgulanmakta ise de genel olarak bu ülkelere kurulmakta olan sanayileri koruyucu gümrük tarifeleri kurulmasından belirli olarak kaçınılmaktadır¹¹. Gerçi anlaşmanın sözkonusu bölümünde sanayileşmekte olan ülkelerin hammaddeleriyle, ihraç etme durumunda ola-

9 Finger, J.M., GATT Tariff Concessions and The Exports of Developing Countries". The Economic Journal-Vol.84, September, 1974, s. 566-67.

10 Öney, Erden, a.g.e., s. 36.

11 Yüksel, Ali Sait, a.g.e., s. 46.

bilecekleri birkaç mamul maddeye, dünya pazarlarına girmek için dış ticaret engellerini tamamen kaldırmayı öngörüyordu. Ama sözkonusu hükmü uygulama özelliğinden GATT mahrumdu. Nitekim Kennedy Müzakerelerinde bu durum açıkça ortaya çıkıyordu.

GATT'ın Sanayileşmekte olan ülkeler açısından sergilediği olumsuzluklar üzerine UNCTAD, bu ülkelerin durumlarıyla ilgilenmiştir. UNCTAD'ın 1968'de Yeni Delhi, 1972'de Santiago, 1976'da Nairobi, 1979'da Filipinlerin başkenti Manila'da yaptığı toplantılarda, sanayileşmiş ülkelerin, sanayileşmekte olan ülkelerin sanayi ürünlerine düşük düzeyde tarife koymalarını, yeni ticaret düzenlemelerine gidilerek bu ülkelerin ödemeler dengesi açıklarını kapamakta yardımcı olmalarını, ticaret hadlerinde söz konusu ülkeler aleyhine olan gelişmeden doğan zararları sanayileşmiş ülkelerin karşılaması gibi konular tartışılmışsa da sanayileşmiş ülkeler bunları dikkate almaya yanaşmamıştır¹². Halbuki sanayileşmekte olan ülkeler ticaretlerinin büyük bir kısmını bu ülkelerle yapmaktadırlar ve hem ödemeler dengesi hem de ticaret hadlerindeki bozulmaya sanayileşmiş ülkeler sebep olmaktadır.

Şurası açıktır ki; sanayileşmekte olan ülkelerde ucuz emek kullanılarak üretilen mallar herşeyden önce ithalata rakip, yani iç pazarın doyurulmasına yönelik mallardır. Sözkonusu malların iç talebi doyurduktan sonra fiyatlarının düşük olabilmesi avantajıyla dünya piyasalarına girmelerini sanayileşmiş ülkeler istememektedirler. Diğer sanayileşmiş ekonomilerce üretilen mallar için engeller mümkün olduğu kadar azaltılmakta fakat piyasaya katılmak isteyen fakir bir ülke kota duvarıyla karşı karşıya kalmakta, hatta kendisini kabul ettirebilmek için sanayileşmiş ülkelerin faydalandığı miktar kısıtlamalarından hiçbirini uygulamamayı kabul etmek zorunda bırakılmaktadırlar. Kindleberger sanayileşmekte olan ülkeler aleyhine bir farklılaşmanın olduğunu kabul etmekle beraber, farklılaşmayı sözkonusu ülkeler haline çevirmek değil kaldırılmasının gerektiği üzerinde durmaktadır. Böyle bir görüşü kabul etmek mümkün değildir. Herşeyden önce farklılaşmanın olmadığı (az gelişmişler lehine) durumda, rekabet, güçsüzlerin ezilmesi sonucunu doğuracaktır kanaatindeyiz.

Gerçekte GATT kanalıyla gerçekleştirilen tarife indirimlerinden sanayileşmekte olan ülkelerin sağlayabilecekleri önemli bir yarar yoktur. Çünkü verilen tavizler bu ülkelerin üretemeyecekleri kadar ileri teknoloji gerektiren malları kapsamaktadır. Söz konusu ülkelerin ihraç etme olanağı bulunan hafif sanayi malları konusunda, sanayileşmiş ülkeler bir ödün vermek şöyle dursun, kendi üreticilerini korumak amacıyla kota ve benzeri önlemlerle dış ticareti sınırlandırma yoluna gitmektedirler. Esasen sanayileşmekte olan ülkelerin ihraç ettiği hammaddelerin çoğu sanayileşmiş ülkelere halen gümrüksüz veya çok düşük tarife ile girmektedir. Böyle olunca bu ülkelerin tarife indirimlerinden alabilecekleri önemli bir yarar olamayacaktır. Hatta sanayileşmiş ülkelere karşı gereksiz tarife indirimlerinden zarara bile uğrayabilirler. Çünkü bu durumda hem koruma azalmakta hem de devlet gümrük gelirlerinden mahrum olmaktadır.

12 İyibozkurt, Erol, Çağdaş Dış Ticaret Kuramı, s. 52. Kindleberger, C.K. Economic Development, Second Edition, Tokyo-1965, s. 346-48.

Uluslararası talepte görülen oransızlıklar ekonomilerin yapısal farklılıklarından ileri gelmiş olmamaktadır. Bu hususa Havana Anlaşmasında gereken önem verilmiştir. Bu bakımdan uluslararası ticareti geliştirmek amacıyla gümrük tarifelerini ve diğer sınırlayıcı engelleri azaltmayı ya da ortadan kaldırmayı düşünürken ne Havana Anlaşması ne de GATT sanayileşmiş ülkelerle sanayileşmekte olan ülkeler arasında bir ayırım yapmamıştır. Başlangıçta tektip örnek aldıkları için gümrük tarife indirimleri aynı oranda olmuştur. Bu durum geleneksel karşılıklı taviz verme ilkesinin bir sonucudur. Hammadde ihraç eden ülkelerle mamul mal ihraç eden ülkelerin farklı durumları dikkate alınmamıştır¹³. Bu karşılıklı taviz fikri Kennedy görüşmelerinde yumuşatılmaya çalışılmışsa da yine de istenen başarı elde edilememiştir.

1973'de başlayıp Nisan 1979'da sona eren Tokyo Round'da daha çok tarife dışı engeller üzerinde durulmuştur. Diğer görüşmelerde olduğu gibi sanayileşmiş ülkeler bu görüşmelerde de esas rolü oynamıştır. Tarife indirimi teklifleri sadece imalat sanayii ve hammaddeleri kapsamaktadır. Japonya cari tarifelerden çok Kennedy Round sonrası tarife tavizlerini Tokyo Round'da kullanmak istemiştir.

Birinci Dünya Savaşından sonra ve özellikle II. Dünya Savaşının akabinde kapitalist ve özel girişim düzeyinin yerleşmesi, serbest ticaretin engelsiz yapılabilmesi için çabaların artırıldığı uluslararası örgütlerden biri de GATT'tır. Bu kuruluşun ağırlıklı sanayileşmiş ülkeler tarafından yönetiliyor olması ve o ülkelerin amaçlarına hizmet etmesi yine bu ülkelerin bunu sömürünün devamı için gerekli görmeleri, sosyalist ülkelerin GATT'a karşı kayıtsız kalmalarına neden olmuştur. S.S.C.B.'ye göre GATT serbest ticareti yaymak ve kapitalist dünya piyasasını geliştirmek için kurulmuş bir zengin ülkeler kulübüdür. Sözkonusu ülke GATT'a katılmadan, dolaylı olarak tarife indirimlerine katılmayı istemektedir. Sosyalist ülkelerin ticaretleri, planlanmış olduğundan, tarife müzakereleri bu ülkelerin ticaretlerini artırmıyacak, ancak ticaretin yeniden ülkelerarasında dağılımını sağlayacaktır. Bu nedenle GATT çerçevesinde sosyalist ülkelerin tarife müzakerelerine katılmaları sanayileşmiş kapitalist ülkeler tarafından iyi karşılanmamaktadır¹⁴.

6. NETİCE OLARAK

Gümrük tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması kuruluşundan beri ülkelerarasındaki ticareti serbestleştirme çabası içindedir. Fakat bu çabanın iki yönü var: Bunlardan biri sanayileşmiş ülkeler yönü, ikincisi ise sanayileşmekte olan ülkeler yönüdür.

Sanayileşmiş ülkeler açısından GATT fonksiyonlarını icra etmektedir. Bu da söz konusu ülkeler arasında, ticarete konan tarife veya tarife dışı engelleri yavaş yavaş kaldırarak, ticaret hacminin artmasına neden olabilmektedir. Mamulleri birbirleriyle rekabet edebilecekleri düzeyde olduğundan bu durum pek sakıncalı görülmemektedir.

13 Öney, Erden, a.g.e., s. 38, Bu konuda ayrıca bak. Oğuz Orhan, "GATT ve Son Gelişmeler" EITIAD Özel Sayı, Kalite Matbaası, Ankara 1969, s. 4-7.

14 İyibozkurt, E. a.g.e., s. 70-72. Augenthaler "The Socialist Countries and the GATT" *Economic Relations After Kennedy Round*, A.W. Sijhoff-leyden, 1972, s. 75-83.

Soruna sanayileşmekte olan ülkeler açısından baktığımız da ise aynı şeyleri söylememiz mümkün değildir. GATT bu alanda kurtla kuzuyu adeta yanyana getirmeye çalışmaktadır. Eşit pozisyonda dünya piyasasına çıkmadığı için sanayileşmekte olan ülkeler yapılan tarife müzakerelerinden zararlı çıkmaktadır. Bir kere tarım bütün ülkelerde korumaya tabi olduğundan, sanayileşmekte olan ülkeler bu mallarla dünya pazarına çok ihtiyaç duyulduğu zaman girebilmektedir. Hammadde ihracatlarında ise dünya pazarında gerekli tavizi elde edememişlerdir. Çünkü hammadde ticaretinin çoğunu gelişmiş ülkeler kendi aralarında yapmaktadırlar.

Sanayileşmekte olan ülkelerin ucuz emekle ürettikleri bazı sanayi mamullerine karşı da aynı bencillik gösterilmektedir. Dolayısıyla ticareti geliştirmek için sanayileşmiş ülkelerin kurduğu diğer ülkelerin kabullendiği GATT ticareti daraltmaktadır. Bu doğrultuda olduğu içindir ki, Sosyalist ülkeler GATT'la sıkı ilişkiler içine girmemişlerdir. Sanayileşmekte olan ülkeler arasında kurulacak böyle bir kuruluş daha yararlı olacaktır. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı bu açıdan GATT'dan daha iyidir kanısındayız. Güçsüz ülkeler arası iktisadi birleşmelerde bölgesel özellikler de dikkate alınmalıdır; özellikle Türkiye, Orta Doğu fırsatını daha fazla kaçırmamalıdır.

25-27 Kasım 1982 tarihleri arasında Cenevrede GATT'a üye ülkelerin dışişleri bakanları arasında yapılan toplantı gösterdi ki artık, sanayileşmekte olan ülkeler, sadece gelişmişler tarafından empoze edileni kabul etmemekte kendi varlıklarını da hissettirmektedirler; toplantının başarısızlıkla sonuçlanmasının esas nedeni de budur. Davranışları yönlendiren sebepler ise, öncelikle gelişmiş ülkelerin iktisadi ilişkileri siyasi ilişkilerle özdeş tutmaları (Doğu Avrupa petrol boru hattına ABD'nin teknoloji ambargosu) ikinci olarak yine bu ülkelerin koruma politikaları, son olarak da ABD-Japonya ve ABD-AET arasındaki ticari ilişkilerde yeni boyutlar. Bilindiği gibi ABD ile Japonya anlaşarak ihracatlarını takasla yönlendirmeye çalışmaktadırlar. AET'nin ise ABD'nin tarımsal sübvansiyonlarından şikayet etmesi ve tarımsal korumaya gerekçe göstermesi, topyekün Avrupa'nın ABD'ye karşı direnmesine işaret sayılabilir. Bütün bunlar ise GATT'ın tutarsızlığını gittikçe arttırmakta, şartları ifa edilemeyen bir anlaşma hüviyetine büründürmektedir. İlişkilerin bu şekilde sürdürülmesi de Dünya ticaret hacmini büyük ölçüde daraltmaktadır.